

חלק א' היהודים בחיי העיר

פרק 1 יהדות פטרוגרד בתקופת מהפכת 1917

בין הממשלה הזמנית למועצת פטרוגרד

מהפכת פברואר הייתה תוצאה מצטברת של מספר גורמים: המשבר הפוליטי שהבשיל, פעילותן של המפלגות המהפכניות והאופוזיציה והתגברות חוסר שביעות הרצון הכללי שנגרם בעקבות קשיי המלחמה. למרות זאת המהפכה לא בוצעה על ידי מפלגה או תנועה כלשהי, אלא התחוללה באופן ספונטני והפתיעה את המהפכנים עצמם.¹ מרבית יהודי פטרוגרד, כולל השמרנים שביניהם, קיבלו את המהפכה כ'שחרור מופלא', מה גם שהמהפכה אירעה בסמוך לחג הפורים. באסיפה רבת המשתתפים של המועדון היהודי ב-11 במרץ 1917, בירך יושב ראש הנהלת בית הכנסת הגדול מרק ורשבסקי את המתכנסים עם השגת החרות. באותו יום השמיעו בבית הכנסת הגדול תפילה חדשה 'לשלומה של המולדת, הצבא והעם', אשר באה במקומה של התפילה הקודמת למען הצאר.² הצעירים היהודים הביעו מייד את תמיכתם במהפכה. חמישה יהודים נהרגו בימי המהפכה ברחובות העיר, וביניהם 4 סטודנטים ותלמידים.³ מימיה הראשונים של המהפכה הצטרפו הסטודנטים היהודים לשורות המיליציה של מתנדבים והגישו סיוע בתחום אספקת המזון, התברואה, אמצעי התחבורה וכו'.⁴

ראשי הקהילה והציבוריות היהודית הליברלית תמכו ללא סייג ותנאי בממשלה הזמנית. כיוון שהצו המכריז על השוויון נמצא כבר בתהליכי הכנה, ערכו פעילי הציבור, המשפטנים לאונטיי בראמסון והנריך סליוזברג⁵ רשימת החוקים המגבילים את זכויותיהם של היהודים⁶ שיש לבטלם. רשימה זו צורפה לאחר מכן כנספח לצו הדין בשוויון הזכויות. לרגל פרסום הצו (20 במרס) ביקרה משלחת של צירי הדומה היהודים וחברי הלשכה הפוליטית המייעצת לצירים אצל יושב הראש של הממשלה הזמנית הנסיך לבוב, והביעה את תמיכתה המלאה בממשלה. המשלחת גם הבטיחה, שיהדות רוסיה חדורה רגשות פטריוטיים ומוכנה לצאת להגנת המולדת. בפנייתו לנסיך לבוב אמר ראש המשלחת, חבר הדומה נפתלי פרידמן:

כביטוי לרצון העם, ביטלה הממשלה הזמנית את ההגבלות שרצו עלינו...

הלבבות התרככו. נפתחו זרועות האחוה של העם הגדול, האם חורגת הפכה לאימא אוהבת, והבנים המאומצים הפכו להיות בנים מלידה. ועתה כל הבנים גם יחד יגנו על אדמת המולדת כעל אם יקרה.⁷

באותו יום ביקרה המשלחת גם בועד הפועל של מועצת פטרוגרד – המוסד השלטוני המקביל. הביקורים נקבעו בכוונה לערב פסח, ב-24 במרס, כדי להדגיש ביתר שאת את חשיבותו של השוויון שהושג לבסוף. הופעתו של שר החוץ בממשלה הזמנית, מנהיג מפלגת הקאדטים פבל מיליוקוב התקבל באסיפה הציבורית של היהודים במחאות כפיים ממושכות. האסיפה קיבלה פה אחד החלטה על תמיכתה המלאה בממשלה הזמנית. הרבנות של העיר פטרוגרד הגיבה לצו על השוויון בחיבור תפילה חדשה, המבקשת את ברכתו של אלוהים לממשלה הזמנית ולצבא הרוסי. בהתכנסות המונית פנה הרב הקהילתי (מטעם) של בית הכנסת הגדול ד"ר משה אייזנשטדט אל הקהילה ואמר ש"על פי רצונו של העם הרוסי, החופשי עתה, הסתיימה גם עבודתם של היהודים".⁸ לפי זיכרונותיו של ההיסטוריון שאול גינזבורג, במשפחות המתבוללות של פטרוגרד קראו במהלך סדר פסח את הנוסח של הצו על שוויון הזכויות במקום האגדה.⁹

החיבור היהודי הגיב בהתלהבות גם על המלווה הממשלתי הקרוי 'מלווה החופש', עליו הכריזה הממשלה חודש לאחר המהפכה. הליברלים והציונים קראו ליהדות רוסיה לתמוך ללא סייג במלווה. בפטרוגרד התארגן הועד היהודי לסיוע ל'מלווה החופש'. הועד פנה לבנקים במערב בבקשה לסיוע.¹⁰

קבוצת נשים יהודיות עשירות מפטרוגרד אירגנה משלחת לחזית המלחמה בדבינסק עם מתנות עבור החיילים והקצינים. על הארגונים בהם נארגו המתנות ועל הלבנים, שהביאה המשלחת, הוטבעה כתובת: 'מהנשים היהודיות של פטרוגרד למגיני רוסיה החופשית'. המשלחת ביקרה בשתי חטיבות, חילקה מתנות בעמדות קרב והופיעה בפני החיילים. בכל המקומות התקבלה המשלחת באהדה. חברי המשלחת התרשמו כי 'השאלה היהודית' איננה קיימת בצבא.¹¹

דעות הציבור היהודי היו חלוקות מלכתחילה בקשר למידת ההשתתפות בפעילות השלטון החדש. רבים למדו לקח מן הפרעות של שנת 1905, אשר נגרמו חלקית בשל הלהט של המהפכנים היהודים להתעסק בענייני רוסיה. בגיליון הראשון שהופיע אחרי מהפכת פברואר של ביטאון הקבוצה היהודית העממית *Evreiskaya nedelia*, הוזכר לקוראים, לאיזו איבה מצד הרוסים כלפי העם היהודי גרמה השתתפותם של יהודים אחדים בתלישת דיוקן הצאר ובהטחת ביקורת על ידי הצייר היהודי בדומה על תיפקוד הפיקוד הצבאי במלחמת רוסיה-יפן. באסיפת המועדון היהודי שהוזכרה לעיל ושהתקיימה בחודש מרס, פנה מקסים וינאבר בקריאה ליהודים לא

להיחפז לקבל תפקידים בכירים, אלא לשרת את המולדת ואת המהפכה מבלי להתבלט. על דעתו של וינאבר חלקו חבר מפלגת הבונד וציוני אחד, אשר הציעו לנצל עד תומו את החופש והזכויות שהוענקו ליהודים.¹²

יחד עם זאת, הזדמנויות התעסוקה בקנה מידה כלל-רוסי אשר נפתחו לפני היהודים, משכו פעילי ציבור רבים, אשר נאלצו קודם לכן להסתפק בפעילות בענייני היהודים בלבד. זמן קצר לאחר המהפכה החלו ארגוני הציבור היהודיים לחוש בנטישה של הפעילים המצטיינים. עורכי דין ופעילי ציבור ידועים מקסים וינאבר ואוסקר גרוזנברג,¹³ אשר דחו תחילה את משרות המפתח שהוצעו להם, השתכנעו לבסוף ויחד עם שני יהודים אחרים שלא היו תושבי פטרבורג נתמנו לסנטורים והיו היהודים הראשונים בתולדות רוסיה שמילאו תפקיד זה.¹⁴

תמיכת הפעילים היהודים (לכל הפחות, הלא-סוציאליסטים) בממשלה הזמנית נמשכה במהלך שנת 1917 כולה ולא פסקה גם בעת המשברים. לאחר קריאת הבולשביקים לצאת לרחובות כדי להפגין נגד הממשלה הזמנית, שנקבעה ל-10 ביוני, התקיימה באולם הבורסה עצרת מחאה גדולה, בה הופיעו נציגי המפלגות היהודיות השונות, וביניהם מ' וינאבר, ה' סליוזברג ושי' דובנוב.¹⁵ בחודש אוגוסט, במהלך ניסיון ההפיכה של הגנרל קורנילוב, פיקד על אחת היחידות שנשלחו על ידי הממשלה הזמנית נגד הגייסות של קורנילוב, גיבור מלחמת רוסיה נגד יפן ופעיל ציוני ידוע יוסף טרומפלדור. בתורו גם וינאבר נטל על עצמו תפקיד המתווך במשא ומתן, שהתנהל בין הממשלה לבין המפלגות הסוציאליסטיות. הדבר סייע למציאת הפתרון למשבר הממשלתי. כתוצאה מכך הוקמה ב-1 בספטמבר 'הדירקטוריה' ובראשה אלכסנדר קרנסקי.¹⁶

מספר יהודים, נציגי המפלגות הכלל-רוסיות, כיהנו בעמדות חשובות בממשלה: חבר מפלגת הקאדטים ס' לוריה - סגן השר למסחר ולתעשייה, המנשביק א' גינצבורג-נאומוב - סגן שר העבודה, א' הלפרן - המנהל הכללי של הממשלה הזמנית. בשבועות האחרונים לקיומה של הממשלה הזמנית כיהן פטר רוטנברג – חבר מפלגת האסירים שחזר מאיטליה, בתפקיד סגן הקומיסר של גוברניית פטרוגרד.¹⁷ לתפקיד מפקד משטרת פטרוגרד מונה חבר מפלגת האסירים (הימין) שמואל שריידר.¹⁸

בה בשעה שהליברלים הלאומיים היססו, האם להשתתף בממשלה הזמנית, תפשו יהודים - סוציאליסטים, נציגי המפלגות הכלל-רוסיות ונציגי המפלגות היהודיות מקום בולט בשורות 'השלטון המקביל', דהיינו כצירים במועצות החיילים והפועלים. בהרכב הראשון של הועד הפועל של מועצת פטרוגרד, אשר תחילה מילא תפקיד של מוסד כלל-רוסי, נכנסו 'י סטקלוב (נחמקס) - סוציאל-דמוקרט מחוץ לסיעה, איש מפלגת 'העמלי' (Trudoviki) ופעיל יהודי ליאוני בראמסון,

מנשביקים אינטרנציונליסטים קפלינסקי וא' שאטרוב (סוקולובסקי), וכמו כן חברי מפלגת הבונד הנריך ארליך ומשה רפס (הוחלף במהרה על ידי מרק ליבר, שהיה באותה עת גם אחד ממנהיגי המנשביקים).¹⁹ ביחידות הצבא בחרו החיילים לא פעם את חבריהם היהודים לנציגים במועצה בגלל רמת השכלתם הגבוהה יחסית. כתוצאה מכך בסוף אפריל 1917 היו בלשכה של מועצת העיר פטרוגרד מתוך 24 חברים 10 יהודים, ובוועד הפועל הגיע שיעור היהודים ל-23%.²⁰ מועצת פטרוגרד דנה לא פעם בסוגיית היהודים. בסוף חודש מרס יצא העיתון *Izvestia*, ביטאון המועצה, בקריאה נגד התעמולה לפוגרומים. באחת הישיבות של המועצה בחודש מרס, כאשר חייל יהודי פצוע בעל עיטור הגבורה 'גיאורגי' קרא בנאומו להיאבק נגד השימוש במילה 'גידי' בקרב החיילים, קיבלו הצירים את דבריו במחאות כפיים סוערות.²¹

מדיניות נציגי מפלגת הבונד לא הייתה חד-משמעית בשאלה היהודית הלאומית. למרות שהמפלגה הזו תמכה באוטונומיה התרבותית במתכונתה המצומצמת, בעצם הייתה זו הסיעה הלאומית היחידה במועצה, אשר הצביעה ב-2 במרס נגד הכללת הדרישות לאוטונומיה פוליטית ותרבותית של המיעוטים הלאומיים לתוכנית הפעולה של הממשלה הזמנית. בד בבד, בחודש אפריל החליט הוועד המרכזי של מפלגת הבונד להציע לוועד הפועל של מועצת העיר פטרוגרד לפנות לממשלה הזמנית בדרישה להכריז מיידית על צו הדין בזכויות השפה הלאומית, האמור לכלול ביטול ההגבלות בקשר לשימוש בשפות הלא רוסיות. כמו כן הם דרשו להעניק מעמד של שפה ממלכתית לשפות הלאומיות באותם מקומות, שבהם לפחות לעשירית האוכלוסייה השפה הזו משמשת שפת אם.²²

למפלגת הבונד היו 2 נציגים בוועד הפועל של מועצת העיר פטרוגרד. מפלגת פועלי ציון יחד עם המפלגה הציונית-סוציאליסטית (S.S.) קיבלו תחילה מקום אחד ללא זכות הצבעה, (נחום ניר)²³, אך מאוחר יותר (כנראה בלחץ חברי מפלגת הבונד) נגזל מהם מקום זה. צבי פרידלנד היה במועצה נציג הוועד של פועלי ציון בפטרוגרד. מפלגת הפועלים היהודית הסוציאליסטית (ESRP) כלל לא זכתה לייצוג במועצה.²⁴ רק בשלהי חודש ספטמבר הוקצה בוועד הפועל של המועצה מושב לני בר - נציג של פועלי ציון.

יש לציין כי רמת הייצוג של המפלגות הסוציאליסטיות היהודיות במועצת העיר פטרוגרד הייתה תלויה יותר במידת המוניטין של מנהיגיהם בחוגי המהפכנים, מאשר במשקלן של המפלגות האלו בבירה, שלא לדבר על הפופולריות של המפלגות בקרב פועלים יהודים, אשר למעשה לא היו בפטרוגרד. כך תיאר בזיכרונותיו חבר הוועד המרכזי של המפלגה עורך הדין נחום ניר, את הסניף של פטרוגרד של מפלגת פועלי ציון:

אם עד המהפכה היינו חוג מצומצם של סטודנטים, כעשרים איש בערך, הרי עכשיו הצטרפו אלינו עוד כמה עשרות סטודנטים וגם אחדים מאנשי המעמד הבינוני ... פועלים ממש לא היו בינינו, כי בפטרוגרד לא היו כמעט פועלים יהודים. יהודי אחד, נאסלרוט, נחשב אצלנו כפועל, כיוון שהיה שען בעל חנות לשעונים. רק בשנת 1918 זכינו לראות בתוכנו פועל ממש מבית החרושת הפוטילובי, ושמו יעקב. קראנו לו 'יאנקל די מאסע' (יאנקל ההמון).²⁵

פעילות המועצה, הפעילות של המפלגות הסוציאליסטיות ובמיוחד של הבולשביקים בפטרוגרד נתפסו על ידי הציבור הרחב כפעילות היהודים,²⁶ משום שהיהודים היוו תכופות את החלק הפעיל ביותר בגופים הללו. ואכן, נזכר ניר, בישיבה הראשונה של הועידה השנייה של הסובייטים, אשר נערכה ב-25 באוקטובר בארמון טבריצ'סקי, כל 15 הנציגים אשר נאמו מטעם מפלגתם בעניין ההפיכה הבולשביקית, היו יהודים.²⁷

היהודים בבחירות לדומה הפטרוגרדית ולאסיפה המכוננת הכלל-רוסית

הפעילות הפוליטית של יהודי פטרוגרד לא הצטמצמה בתחום המוסדות הממשלתיים והמועצות. פעילות זו השתרעה גם על ההכנות לבחירות לרשויות המקומיות ולאסיפה המכוננת. על פי קובץ התקנות העירוניות, שהיה בתוקף מ-11 ביוני 1892 עד לשנת 1917, נשללה מהיהודים שהתגוררו מחוץ ל'תחום המושב', כולל תושבי פטרבורג, הזכות להשתתף במוסדות של הרשויות המקומיות.²⁸ מהפכת פברואר העניקה ליהודים את הזכות הזו.

בימים הראשונים לאחר מהפכת פברואר התחוללו שינויים דרסטיים בהרכב הדומה המרכזית של פטרוגרד. פרשו רבים מחבריה השמרנים ואת מקומם תפשו הצירים שנבחרו מטעם ועדות המזון של השכונות. ב-15 באפריל החליטה הממשלה הזמנית שבחירות למוסדות השלטון המקומי ייערכו בתוך 46 יום. אולם בשל קשיים טכניים לא עלה בידי הדומה של פטרוגרד להכין בחירות כלליות ישירות לפני חודש אוגוסט. הממשלה החליטה אם כן לכנס הרכב זמני של הדומה מהנציגים שנבחרו על ידי חברי הדומות האזוריות, והדבר התבצע ב-19 ביוני. לתפקיד ראש העיר הזמני נבחר גריגורי שריידר²⁹ – יהודי, חבר מפלגת האסירים. אז גם מונה לתפקיד ראש העיר של מוסקבה אוסיפ מינור, גם הוא יהודי וחבר מפלגת האסירים, בנו של הרב 'מטעם' לשעבר בבית הכנסת הגדול במוסקבה.

התפקיד המרכזי בבחירות שהתקיימו ב-20 באוגוסט היה למפלגת האסירים, הבולשביקים והקדטים. כתוצאה מסכסוך פנים מפלגתי, מטעם המנשביקים התמודדה רק הרשימה של

האינטרנציונליסטים' בראשותו של יולי מארטוב. ואילו הרשימה 'ידינסטבו' (Edinstvo) בראשותו של ג' פלחנוב התמודדה בנפרד.³⁰

למפלגות היהודיות בטרורגרד היה סיכוי קלוש בלבד להכניס את נציגיהן לדומה ברשימות העצמאיות בשל שיעורם הנמוך של הבוחרים היהודים. לפיכך לא התמודדו המפלגות היהודיות ברשימות עצמאיות, אלא בחרו להתאחד עם המפלגות הכלל-רוסיות והלאומיות, אשר היו קרובות להן לפי המצע. למשל, מפלגת 'פועלי ציון' יצרה והצטרפה לגוש הפוליטי עם מפלגת העמל הסוציאליסטית-לאומית, המפלגה הסוציאליסטית עממית של 'לאודיניקים' מליטא עם גוש סוציאליסטי של בילורוסיה (Gromada) והמפלגה הסוציאליסטית-פדרליסטית מגרוזיה. על פי המצע התכוונה מפלגת 'פועלי ציון' להגן בדומה על זכות המנוחה בשבת, זכאות הקהילות היהודיות לחלק מן התקציב העירוני למטרות ארגון ותמיכה בחינוך היהודי העיוני והמקצועי וכן לתמיכה בבתי האבות.³¹

המפלגה היהודית הסוציאליסטית של פועלים (ESRP) המאוחדת (פארייניקטע), אשר הוקמה במאי 1917 כתוצאה מאיחוד של מפלגת הציונים הסוציאליסטים (S-S) ו-ESRP רצה בבחירות ברשימה של מפלגת האסרים. ההתאחדות הציונית התאחדה ככל הנראה עם המפלגה הרדיקלית-הדמוקרטית.³² מפלגות יהודיות אחרות לא השתתפו בבחירות.

למרות העדרן של רשימות עצמאיות מטעם המפלגות היהודיות בבחירות, כרבע מהצירים של הדומה החדשה של פטרורגרד היו יהודים, שנבחרו בעיקר ברשימות האסרים והבולשביקים. לתפקיד יושב הראש נבחר שוב שריידר. ברשימות הכלל-רוסיות נבחרו כצירים מספר פעילי ציבור יהודיים, למשל, מקסים וינאבר וגריגורי גולדברג³³ ברשימת הקאדטים, שלמה רפופרט ברשימת האסרים.³⁴

כשלב הבא של השינויים הדמוקרטיים ברוסיה נועדו הבחירות לאסיפה המכוננת, אשר הייתה אמורה לקבוע את מהות המשטר הפוליטי במדינה. הציבור ראה את כינוס האסיפה המכוננת כאירוע החשוב בחיי רוסיה. הממשלה הזמנית הציעה למפלגות היהודיות לשלוח נציג אחד מטעם כל המפלגות לוועדת הכינוס של האסיפה המכוננת. אולם נציגי פטרורגרד של S-S, ESRP ופועלי ציון דרשו לפחות שני נציגים יהודיים בוועדה. הממשלה הסכימה לייצוג של שני מועמדים מכל לאום. ב-13 במאי, באסיפת נציגי המפלגות היהודיות נערכו הבחירות. למרות התנגדותה של

‘פועלי ציון’, ESRP ו-S-S, הצליחה מפלגת הבונד לשלוח לועדה את נציגה ולדימיר קנטורביץ’.

מטעם המפלגות הלא-סוציאליסטיות נבחר חבר הדומה נפתלי פרידמן.³⁵

הציונים שאפו להרכיב לקראת הבחירות לאסיפה המכוננת גוש לאומי אחד. בחודש יולי ניבא שלמה גפשטיין³⁶ - חבר הוועד המרכזי של ההתאחדות הציונית, כי בגלל חילוקי הדעות בקרב המפלגות היהודיות, יוכל הגוש הלאומי להשיג לא יותר מחמישה מקומות מתוך 16-17 מקומות הפוטנציאליים. הקבוצה היהודית העממית התאחדה ערב הבחירות ברשימה אחת עם מפלגת הקאדטים.³⁷ הבונד רץ בבחירות באופן עצמאי או התאחד עם המנשביקים. ברשימה היהודית הלאומית, שבכל זאת התמודדה ב-12 הגוברניות שהיו בעבר בתחום המושב ושהייתה מורכבת מציונים, חברי המפלגה היהודית העממית ('פאלקספארטיי') וה'עצמאיים', נמצאו מספר פעילים מפטרוגרד. אולם מתוך שבעה שנבחרו מטעם רשימה זו, רק שניים - אוסקר גרוזנברג (עצמאי) ויוליוס ברוצקוס³⁸ (ציוני) - היו הנציגים של פטרוגרד. ש' רפופרט (אנ-סקי) ומ' וינאבר נבחרו לאסיפה המכוננת ברשימות האסרים והקאדטים. באזור הבחירה של פטרוגרד לא התמודדה הרשימה היהודית והמפלגה היהודית העממית והציונים הצביעו בעד מפלגת העבודה העממית-סוציאליסטית.³⁹

הבחירות לאסיפה המכוננת וכינון המשטר הדמוקרטי ברוסיה היו המשאלות של רוב המפלגות הכלל-רוסיות. אולם המפלגות היהודיות, כמו המפלגות של המיעוטים הלאומיים האחרים, נאבקו לא רק למען הדמוקרטיזציה הכללית, אלא גם למען הענקת זכויות הלאומיות לעמם.

המאבק לאוטונומיה לאומית

למרות שהממשלה הזמנית ביטלה את האי-שוויון הלאומי והדת, ששרר ברוסיה הצארית היה המאבק לזכויות הלאומיות המלאות קשה, משום שרוב המפלגות הכלל-רוסיות לא היו מוכנים להכיר בזכויות הללו. הליברלים הרוסים שעלו עתה לשלטון היו מיוצגים על ידי מפלגת קאדטים וסברו, שהבעיה הלאומית ברוסיה היא תוצאה של דיכוי המיעוטים וזכויות מוגבלות. הליברלים אומנם ביטלו את ההגבלות, אך לא התכוונו להעניק לעמי רוסיה זכויות לאומיות. במהלך המלחמה נסוגו הקאדטים אפילו מהכרתם בזכויותיהן של פולין ופינלנד לאוטונומיה.

בקרב המפלגות הרוסיות בעלות ההשפעה היו דעות ליברליות ביותר בעניין זה למפלגת האסרים, אשר הציעה ליישם מבנה שלטון פדרלי, אוטונומיה תרבותית לאזורים ולקהילות השונות, וזכות העמים להגדרה העצמית.⁴⁰

הבולשביקים, בדומה למנשביקים, דגלו בריכוזיות השלטון. הם המעיטו בחשיבות הבעיות הלאומיות, משום שבמשך שנים ארוכות של עבודה במחתרת לא נחשפו לעבודה מעשית עם הרבדים השונים של האוכלוסייה. עם הזמן השלימו המנשביקים עם אוטונומיה הפנים-מפלגתית של הבונד, הסוציאל-דמוקרטים הפולניים והגרופינים,⁴¹ בעוד שבעמדתם של הבולשביקים לא חל כל שינוי עד להפיכת אוקטובר. עמדתו של לנין הייתה: או היפרדות מוחלטת של הלאומים בעלי הריכוש הטריטוריאלי המלא, או ויתור מוחלט על כל צורה של אוטונומיה. גם ההיפרדות, על פי לנין, תוכל להתבצע רק על פי האינטרסים של הפרולטריון, דהיינו מותר להיפרד רק לאחר ניצחון המהפכה הסוציאליסטית בשטח האמור.⁴² על כל פנים הבולשביקים לא התכוונו לקדם הקמת מדינות בורגניות חדשות. הם גם התנגדו בצורה נחרצת לאוטונומיה האקס-טריטוריאלית לאומית, אשר אליה שאפו היהודים. עמדתו של לנין באשר לשאלה היהודית התגבשה במהלך המאבק האידיאולוגי והארגוני עם מפלגת הבונד. לנין לא הכיר ביהודים כעם בזכות עצמו וראה את עתידם 'המתקדם' רק בהתבוללות המוחלטת.⁴³

באשר לתנועות היהודיות הלאומיות, הייתה השגת האוטונומיה האקס-טריטוריאלית חלק חשוב במצען. לגבי חלק מן המפלגות (הציונים) השגת האוטונומיה העל-טריטוריאלית הייתה רק מטרת ביניים בדרך לפתרון הטריטוריאלי, לגבי המפלגות הלאומיות האחרות (המפלגה היהודית העממית) הייתה זו נקודת מפתח של הפוליטיקה ושל האידיאולוגיה. מפלגות כמו הבונד שאפו לאוטונומיה רק בתחום התרבות. כתשתית לאוטונומיה הלאומית נחשבה הקהילה הלאומית הדמוקרטית עם זכות הצבעה כללית ושיוויונית בלי הבדלי מין והצבעה חשאית.

עבור יהודי פטרוגרד הייתה הגשמת החלום של הקהילה הדמוקרטית דחופה ביותר. עקב המלחמה גדל עד מאוד העומס על הארגונים היהודיים החוץ-קהילתיים לסיוע בבירה. מעמדה של קהילת פטרוגרד היה המוגבל לפני המהפכה וכעת הוטלו עליה גם תפקידים שונים נוספים, שהיו בדרך כלל בתחום האחריות של הקהילות המסורתיות בתחום המושב. הדמוקרטיזציה של הקהילה והרחבת תפקידיה היו מפחיתים את העומס על הארגונים הציבוריים.⁴⁴

החלשת השלטון המרכזי אחרי מהפכת פברואר ודחיית הפתרונות של הבעיות הבוערות בנושא השלום והאדמה על ידי הממשלה הזמנית עד לכינוס האסיפה המכוננת, האיצו את המגמות הצנטריפוגליות בפאתיה הלאומיים של רוסיה וגרמו להתפרצות סכסוכים בין נציגי לאומים ודתות שונות ברחבי המדינה. כבר בקיץ 1917 נתקבלו בוועידות ובכנסים של רוב המפלגות הלאומיות מצעים רדיקליים יותר. התגברות הלאומנות והאנטישמיות חיזקו את הנכונות של הקהילה היהודית להשיג אוטונומיה לאומית. על רקע זה התפתחה בניית הקהילה הדמוקרטית

החדשה בפטרוגרד וההכנות לבחירות לוועידה הכלל-רוסית היהודית (VES). הועידה הייתה אמורה להציג לאסיפה המכוננת שתכנס את הדרישה לאוטונומיה לאומית יהודית, כשהקהילה אמורה הייתה להוות בסיס לאוטונומיה זו.

כבר במאי החל לפעול בפטרוגרד הוועד המארגן של הבחירות לקהילה החדשה. נכללו בו נציגי כל המפלגות היהודיות של פטרוגרד. בישיבות הוועד, בעיתונות, בבתי הכנסת ובמועדונים של פטרוגרד, באסיפות ובהפגנות ניסו האורתודוקסים, הליברלים, הציונים והסוציאליסטים בפולמוסים סוערים להגן כל אחד על עמדתו בנושא ההרכב והתפקידים של הקהילה העתידית. היו מפלגות שרצו להטיל על הקהילה את מירב התפקידים: הטיפול הבריאות, החינוך, הגנת זכויות האדם, הכשרה מקצועית, נושאי הרווחה והסיוע לאוכלוסייה היהודית; מפלגות אחרות העדיפו להגביל את תחום הפעילות של הקהילה לעיסוק בענייני הדת או התרבות בלבד. התפתחויות פוליטיות סוערות בפטרבורג גרמו להפרעות רבות במהלך ההכנות לבחירות. אולם, למרות כל הקשיים האלה, התקיימו בדצמבר 1917 הבחירות למועצת קהילת פטרוגרד וגם בערים רבות אחרות. בבחירות האלה ניצחו הציונים.

בד בבד עם בניית הקהילה החדשה השתתף הציבור בפטרוגרד באופן פעיל גם בהכנות לוועידה היהודית הכלל רוסית (VES). רעיון כינוס הועידה עלה לראשונה ב-5 במרץ 1917 בישיבה המשותפת של הארגונים המרכזיים: EKOPO, OPE, EKO, OZE ו-ORT.⁴⁵ תחילה הוחלט להפקיד את כינוס הועידה בידי הוועד המרכזי של EKOPO, כארגון בעל ההשפעה הרבה ביותר, שהתבלט במהלך המלחמה. מאוחר יותר במספר הדיונים של נציגי המפלגות הפוליטיות והארגונים הציבוריים גובש סדר היום של VES. יותר מכל התווכחו על הנושא, האם לדון בוועידה במצב היהודים במדינות אחרות, בין השאר בארץ-ישראל. חבר הוועד המרכזי של מפלגת הבונד ונציגו דוד זסלאבסקי⁴⁶ הציע להסיר את הנושא הזה מסדר יומה של הועידה, משום שראה בזה ניסיון בלתי נסבל של התערבות בענייני הפנים של מדינות אחרות. הציוני הפולני יצחק גרינבאום,⁴⁷ שנאם אחריו, התעקש על הדגשת הסעיף הנוגע לארץ-ישראל ועל הדיון בהעדר הזכויות של היהודים במדינות אחרות, וזאת משום שלפני כך דאגו היהודים שם למצבם של יהודי רוסיה. בסופו של דיון התקבלה החלטת פשרה של נציג ההתאחדות היהודית הדמוקרטית ישראל יפרויקין: לדון במצבם של היהודים בחו"ל, אך לא להקדיש סעיף נפרד לארץ-ישראל.⁴⁸